

BESPREK

[1478]

Alpita de Jong, *Joost Halbertsma 1789-1869: Triomfen en tragedies van een uitmiddelpuntig man. Een biografie.* Grouw (2018), Uitgeverij Louise, 655 pp. ISBN 978-94-91436-50-2.

‘Wie over Halbertsma begint, is niet gauw uitverteld,’ zo besluit Alpita de Jong met gevoel voor understatement haar vuistdikke biografie van de invloedrijke Deventer dominee en Fries taalgeleerde. In de ruim 500 pagina’s die hieraan voorafgaan geeft De Jong een gedetailleerd overzicht van het persoonlijke en werkzame leven van Halbertsma, van zijn jeugd in Grouw tot aan zijn dood in Deventer bijna tachtig jaar later. Halbertsma, zo laat ze zien, was niet alleen Doopsgezind dominee, maar ook een bekend geleerde met een uitgebreid Europees netwerk, een schrijver van serieuze studies naar de oorsprong van de Friese taal en cultuur en ‘heidense’ volksgebruiken, maar en zo kennen de meeste Friezen hem – gevierd coauteur van een breed en bekend oeuvre van Friese ‘rimen’ en ‘teltsjes.’ Samen met zijn broers Tsjalling en Eeltsje was Joost decennialang de sturende kracht achter de *Lapekoer fan Gabe Skroar*, de verzameling van (vooral) Friese verhalen, gedichten en liedjes die van de spreektaal Fries een literaire taal maakten waarin ook de liefde bezongen kon worden en de dood betreurd.

De promotie van het Fries als literaire taal vormt de rode draad in het leven van Halbertsma. Hij was een groot en vroeg bewonderaar van de tegenwoordig alom bekende 17^e-eeuwse Bolswarder schoolmeester en dichter Gysbert Japicx – wiens eigenwijsheid hij in zichzelf herkende – en speelde een belangrijke rol in de canonisering van diens dichtwerk. Gedurende zijn werkzame leven bleef Halbertsma een belangrijk ambassadeur van het Fries binnen en buiten de landsgrenzen. Voorbeelden hiervan zijn de Friese vertaling van het Mattheusevangelie die hij op diens uitnodiging aan Napoleons oomzeggert Louis Lucien Bonaparte opstuurde, alsook de talloze publicaties over het Fries als Europese (stam)taal die hij voor buitenlandse bladen schreef.

Hoewel ze Halbertsma terecht roemt als ‘een van de grondleggers van de Friese literatuur,’ (p. 7) lijkt De Jong in het boek met name geïnteresseerd in de persoon Joost Halbertsma, wiens ‘uitmiddelpuntigheid’ zij tot titel van haar boek verheft. Kenmerkend voor deze aanpak is echter dat De Jong achterwege laat in haar voorwoord in te gaan op hoe deze visie op Halbertsma zich verhoudt tot die van anderen die een studie van Halbertsma maakten. ‘Een overzicht van alle bestaande literatuur over Joost Halbertsma heb ik niet opgenomen,’ schrijft De Jong. Haar biografie lijkt

Us Wurk 68 (2019), s. 180-183; <https://doi.org/10.21827/5d48118749aa7>

vooral gericht op een breder publiek dat geïnteresseerd is in wat zij een ‘beredeneerd overzicht’ van Halbertsma’s werk en levensloop noemt (p. 11).

Voor kenners van Halbertsma’s werk biedt deze persoonlijke benadering veel interessants. De Jong geeft een kleurrijke schets van Halbertsma’s jeugd in Grouw, vroege opleiding en gaat uitgebreid in op zijn relatie met zijn broers, zijn gezinsleven en de vele depressies die de Halbertsma’s plaagden. Zijn mentor, de oud-Bataaf Wopke Wopkens, ziet al vroeg een echte geleerde in de jonge Joost, maar op last van diens moeder, die hoge verwachtingen van hem had, wordt het een opleiding tot predikant in Amsterdam. De Jong gaat in op Halbertsma’s vroege interesse in poëzie, wiskunde, en ook zijn belangstelling voor welsprekendheid. In Amsterdam leert hij zijn preken niet als theologisch betoog voor ingewijden vorm te geven, maar als inspirerende en troostende boodschap voor de ‘eenvoudige’ kerkganger. Het feit dat de orthodoxe Doopsgezinden hier niets van wilden weten, maakte deze vorm van preken waarschijnlijk nog interessanter in de ogen van de jonge Joost. Het is dan ook verleidelijk om hier een voorafschaduwning van Halbertsma’s tegendraadsheid te zien, maar het toont ook hoe hij al vroeg een brugfunctie tussen de geleerde hoge- en gewone lage cultuur fungeerde – een rol die hij zijn hele leven zou vervullen.

Dat Joost Halbertsma een excentriek man was laat De Jong overtuigend zien. In Amsterdam had de jonge Joost burgerlijke deugden aangeleerd, maar als onbeschaafde ‘provincialist’ ook altijd buiten de groep gelegen. Gedurende zijn leven, zo laat De Jong zien, omarmt hij beide: ‘in plaats van zich er [de ruwe manier van omgaan en spreken die aan Friezen werd toegeschreven] verre van te houden, zoals zijn gestudeerde en burgerlijke status eigenlijk van hem eiste, maakte hij er werk van: hij behield het ongegeneerde maar ontwikkelde evengoed zijn geleerdheid, en presenteerde zich in een heel andere stijl dan in geleerde kringen gebruikelijk was’ (p. 75). Halbertsma koesterde zijn Friese wortels en de onbehouwenheid die eraan werd toegeschreven juist terwijl hij zich profileerde als geleerd burger.

Maar dat Halbertsma zonderling was, maakte hem zeker niet een buitenbeentje. In tegendeel. De Jong gaat uitvoerig in op het grote Europese netwerk van Halbertsma dat zij eerder in haar *Knooppunt Halbertsma* in kaart bracht. In de biografie komt ook uitgebreid de levendige correspondentie die Halbertsma onderhield met collega’s in Duitsland (o.a. Jacob Grimm), Italië, Denemarken en Engeland aan bod. Zijn grote kennis van het oorspronkelijke en moderne Fries maakten dat geleerden uit heel Europa hem raadpleegden. Halbertsma was gul met zijn kennis en tijd en groeide uit tot een internationaal gewaardeerd expert onder wiens naam een lange lijst van binnen- en buitenlandse geleerde genootschappen prijkte waarvan hij tot lid werd benoemd.

De erkenning die Halbertsma in het buitenland genoot bleef in Nederland uit. Ondanks herhaalde pogingen, slaagde Halbertsma er niet in een positie als lector of hoogleraar aan een Nederlands instituut in de wacht te slepen. Ook hier speelden zijn excentrische opvattingen en manieren Halbertsma vaak parten, zo laat De Jong zien. Het literaire werk in de *Lapekoer* en *Literaire Naoogst* vond een gretig publiek in en buiten Friesland en oogste vaak bewondering bij zijn Europees netwerk, maar het

was bepaald niet de serieuze, wetenschappelijk materie waarmee men indertijd in het Nederlandse universitaire wereldje naam maakte. Hoewel Halbertsma met enige regelmaat wetenschappelijke bijdrages publiceerde, betrof het vaak interessante analyses van onderwerpen – zoals het boeddhisme, de witte wieven en paaseieren – die in de academische wereld de wenkbrauwen deden fronzen. De Jong laat zien dat Halbertsma's geschriften vaak een aanklacht vormden tegen de in zijn ogen bekrompen en navelstarende Nederlandse elite (p. 236). Bovendien kon Halbertsma het vaak niet laten om collega's, kennissen en rivalen die zijn carrière vooruit konden helpen op hun, in zijn ogen, kleinburgerlijke moraal aan te spreken of van zich te vervreemden door principiële standpunten in te nemen over waar en hoe zijn artikelen precies gepubliceerd dienden te worden. De 'wereldburger uit Grouw' zou zijn werkzame leven als dominee in Deventer slijten, en legde zich daar op den duur ook blijmoedig bij neer.

Toen een academische carrière in Nederland uitbleef, zocht Halbertsma meer en meer contact met zijn buitenlandse collega's en maakte, met name na het overlijden van zijn vrouw Hanne, lange reizen naar onder anderen Londen, Edinburgh, Frankfurt en Rome, waarvan De Jong gedetailleerd verslag doet. Zijn aldaar opgedane indrukken en hoe Nederland hiervan kon profiteren deelde Halbertsma in de vele lezingen die hij in Deventer en daarbuiten hield. Illusies dat zijn bespiegelingen tot hervormingen in eigen land zouden leiden, lijkt hij daarbij steeds minder gehad te hebben. Zijn brieven aan Koning Willem II bleven onbeantwoord en toen Thorbecke in 1851 de Koninklijke Academie van Wetenschappen – de voorganger van de KNAW – oprichtte, nodigde hij zijn goede vriend Halbertsma niet uit als lid. Als Halbertsma daar al wakker van lag, liet hij het niet merken. Zijn blik lijkt meer en meer over de grens te liggen: 'Hij schreef voor en over Europa,' aldus De Jong (p. 338).

De Jong heeft met haar biografie een lijvige levensbeschrijving afgeleverd dat voor een breed publiek toegankelijk is. Het uiterlijk van het boek is ook de vermelding waard: de prettige opmaak en de vele fraaie kleurenillustraties geven het boek meerwaarde. Sommige keuzes zijn in het licht van het publiekskarakter echter minder voor de hand liggend. Hoewel het Latijn keurig vertaald wordt, is dit bij veel Franse en Engelse citaten niet (letterlijk) het geval. Bovendien kiest De Jong er expliciet voor 'zo weinig mogelijk noten [te] gebruiken' (p. 11), maar volgt na elke paragraaf wel een toelichting over de in het nawoord opgenomen bronnen, die zonder verder analyse of duiding worden gepresenteerd. De auteur lijkt hiermee de lezer niet te willen vermoeien, maar wil dit hem of haar ook niet onthouden. Het resultaat doet aan beide niet echt recht.

De biografie geeft een fraai overzicht van Halbertsma's 'uitmiddelpuntigheid,' maar krijgt soms trekken van een kroniek, waarbij het belang van het besprokene (bijvoorbeeld de controversie Bowring, de 'plaggepreek', en Halbertsma's interesse in techniek) niet altijd duidelijk wordt. De Jong belooft natuurlijk geen overkoepelende visie, maar slechts een overzicht van Halbertsma's 'triumfen en tragedies.'

Tegelijk heeft ze wel degelijk een visie op de man en een mening over de romanisering die hij na zijn dood – en ook tegenwoordig – heeft ondergaan (zie p. 509). ‘Halbertsma is moeilijk te plaatsen,’ schrijft ze in haar woord vooraf (p. 6), maar hiermee doet zij zowel de hoofdpersoon zelf als de interessante biografie die zij over hem heeft geschreven tekort.

Jelte Olthof
Rijksuniversiteit Groningen